

LUMI JA VIHMA, UDU JA PILVED

33. Vihma ja lume sadamist seletetakse piltlikult mitut moodi: vikerkaar joob vee üles, ja see sajab vihmamana taas maha (Ir); kõik tekib või “sugeneb” õitsmisest — ka talvine lumi õitseb juba suvel enne jaani valgete lumepilvede näol, mida kutsutakse lumeõiteks — “lume-häiermad” = lu'm-ē'drōmōd (Kr, Pr, V); samuti kutsutakse liivis lumeõiteks ka lumehelbeid endid (lvÜ). Edasi tuntakse lumeema = lu'm-jema (L, Pr), kelle neitsid klopivad patju, milledest kukkuvad suled ongi lumi; kui neitsid klopivad virgasti, siis sajab paks tihe lumi; kui neitsid on laisad, siis sajab lundki hõredalt (L, Pr). See motiiv näib põlvenevat vist küll rahvusvahelisest muinasjutust virgast vaeslapsesest ja laisast päristütrest (Die Spinnerinnen am Brunnen =Aa 480, vt. L 1) ning sunnib meid tugevasti kahtlema lumeema ehtsuses ja vanaduses (Ka lätis lumeema esineb ainult ühesainsas dainas:

Lumeema, lumeema, raputa oma padjakesi,
las tuleks lund üle maa, et poisid saaksid metsa sõita.

LD 2863.

Kuid muinasjuttes on lumeema lätiski sagedasem: Šmit, LPT I 86, 111, 117, 120; FBR IV 96 jne.).

Sagedasti öeldakse suure tormi ja tuisu puhul, et surnud jahvatavad ülal lund (Kr), meie enda isad tegevat lund ülal taevas (L), vanapoisid taevas hõveldavat lund, kuna vanatüdrukud taas kusevat vihma (L); tuisku ja lume “vahutamist” tähendab ka mõistatus “vanataati-vanaema kogu öö jahvatavad püüli, hakkavad jämedaid jahu jahvatama ja sõelaga läbi sõeluma” (LF III L 96 ja Kr 177 < Ii). Kestva vihma puhul öeldakse: nüüd vihmaait on lukustet valla (L) või vihmakott on valla (V), kuna paksu lumesaju korral sõnatakse: taevas on kott auklikuks läind (L).

Väga populaarne on laste vallatelu motiiv. — Kui lund või vihma sajab väga palju, siis öeldakse aina, et nüüd taevataat ise on läind koduni ära ja lapsed üksi hullavad (Pr) ning mängivad kodus ega tea oma aruga, mida nad teevad — paiskavad kõik lume ümber (L). Ja kui sajab selline tihe lai lumi, siis öeldakse, et nüüd vanajumal on läind kodunt külla, nüüd need lapsed aina pilluvad — suured lapsed suure sületäie, väikesed lapsed pisikese sületäie (L), või — nüüd lapsed sülega üha pilluvadki, kuna vanajumala kodus olles lapsed raputavat lund peenemaks ja vähem (L). Kord vanajumalat pole olnud kodus, ja lapsed teind vallatuse pärast koti suu pärani valla; siis sadand vihma nii kole palju, et maa pääl kõik inimesed olnud uppumas; siis vanajumal tulnud koju tagasi, sidund kotisuu taas kinni ja pahandand lastega, et need nii teind; pärast maa kuivand taas tahedaks (V 174 = S. 7, vrld. Pr 136 — vt. § 36) (Vrld. Eestis FFC 25, US. 9.).

34. Enam kui vihm ja lumi on köitnud Liivis massifantaasiat saladuslik udu, mille tekitajaks peetakse uduhaldjat — udu-ema=u'd-jema (Sr, Kr, Pr, V) ~ u'd-āma (Pr). Kui jutustaja olnud veel pisikene plika (aastat 60 tagasi), siis õpetet lapsi alati vaatama, kuis udu tuleb:

kõige ees tuleb uduema ise ja järgi tuleb udu, selgesti olevat udu sees näha uduema pääd, mõnikord nähtavat teda iseäranis hästi — kõik juuksed, nina ja silmad olevat näha; jutustaja isegi vaadanuvat veel vana inimesenagi mitu ja mitu korda ning näinuvat tõesti sageli selgesti udu sees inimpää kuju (Pr). Uduema pää kõrvalt pistavad oma pääkesed udust välja tema lapsed, need udulapsed = u'd-lapst, ja nii palju olevat uduema lapsi, et kui nad tulevad, siis kõik ilm udu täis (Pr). Uduema tuleb ikka halli mütsiga ja halles riideis (V), ülijakk ümber (Pr). Ta on selline otsekui suur hall pakk (V) — paks ja ümar, väheldane naine kähara pääga: tuul on vanutand tal juuksed üsna ära, sellepärast see pää tal olevat nii kähär (Pr) (Huvitava kõrvalmotiivina võrreldagu, kuidas kujutelevad vepslased udu tekkimist lehelise ehk libeda keetmisest: vt. L. Kettunen, E. Kirjandus 1925, 369. — Lätlasil uduema esineb ainult ühes dainas:

Uduema tammi (valli) tegi kuni tamme ladvani,—
liigutelid end tammekesed, et ei saaks ta ladvani.

LD 2864.

Ka eestlased tunnevad nimepidi uduema, uduämma ja auruema: vt. Boecler-Kreutzwald, DEAGWG 146 j.a 148 (“Udu-ema teeb ue kue”, s.t. härmatab puud, “udu-ema sõelus ärmatise murule”); Holzmayer, Osiliana I 52 (Udu-ema ist ein böses Weib, welches das nebliche Wetter verursacht < Sörve); vrđl. Eisen, EM I 108 ja 115 (Härm.).

Kui nähakse uduema tulevat, siis on teada, et pea on ka torm käes (V). Vanasti uduema olnud rannarahvale otsekui “ajaraamatuks”, mille järele teatud ilma; kas ta nüüd tõusnud hästi või halvasti üles — nii järgnend hääd või halba ilma; varemalt kui mehed tulnud hommikuti tuppa, siis nad seletand aina, et näit. täna uduema tõusis nii ilusasti, küll nüüd päikene tuleb järgi (Pr). Kui lapsed pärand, milleks see uduema siis õieti tuleb, seletet neile: vaat sellepärast, et teie liiaks vallatelete, et teie üksteist enam ei näeks ega leiaks (Pr).

Need kolm ema — iluema (vt. § 77), õnneema (vt. § 75) ja uduema — olnud kuskil keldri pääl ja läind inimeste manu süüa paluma; kui pole antud, siis nad olnud kōsased, eriti vihane olnud just uduema; kui vargad läind varastama neilt inimesilt midagi, siis uduema pole andnud udu, nii et pole olnud kastet ega ole saadud jälgi kätte; kui aga uduemal olnud hää meel, siis ta andnud kastet, ja siis saadud varas jälgede järele kätte (*V). Keegi mees jutustand, kuis ta läind kord randa ja talle tulnud vastu naine halles riideis ja halli ihuga; mees mõtelnud, mis selle naise ihul peaks viga olema, et see on nõnda hall; pärast mees vaadand tagasi, — naisel olnud igalpool udu ümber, ja natukese aja pärast kõik rand olnud täis udu; mees tulnud koju ja jutustand, mida ta näind; siis üks vanamees öelnud, et see muud pole olnud kui — uduema (Sr 119 = S. 8).

35. Nagu udus nähakse elavaid olevusi, nõndasama tahetakse elustada ka pilvi teatud loomeks vastavalt nende kujule: kui vaadata hästi järele, siis võidakse näha, kuis need pilvehundid ja pilvekarud ja pilvehobused ajelevad mööda taevast; jutustaja enda mees näind merel selgesti, kuis pilvehunt aj and taevas pilvehobust taga, kuid kätte pole saand

(Pr); ka kutsutakse kiiresti edasitormavaid pilvi tuuletäkkeks (Ir, Pr—vrdl. § 36). Ometi on vist asjata otsida sellises piltlikus seletuses mingit sügavamat mütoloogilist tagapõhja, olgugi, et ka näit. Eestis kõneldakse pilvetaadist, kuid seegi esineb ainult pikseisa paralleelnimena (Wied, LdE 436 < 427. Keegi fantaseerija Koerust kirjutab, arvatavasti täitsa omast pääst, pilveisast veel järgmist: Hundi kuul (s.t. oktoobris) on ka veel vihma püha peetud ja pilve isa ja kõue taat on siis pailu tänu saand, et ta põuda ei ole lasknud villa ära kuivatada ja liiga vihma ei ole and — H II 39, 187 (283). Niisama kõneleb M. Veske pilve personifitseerimisest fraasi puhul: “tulge, vaatke, Vanamees toob vihma” (Jahresbericht d. GEG 1874, lhk. 23), kuna siin on tegu pigemini küll lihtsalt äikese ehk pikse nimetusega “vana” lõuna-eesitis (vrdl. § 28). Kraasnas öeldakse vihmaohvri kohta ka “pilvekahi” (O. Kallas, KrMr 88).).

Rohelisi sülditaolisi lõmaseid seeni nimetatakse pilvetükkeks = pila-kabald (Ii, Sr Saar, Pr — samuti lätis mäkoņu gabali ja eestis üldiselt pilvetükid = Tremella Nostoc), sest arvatakse, et need on mahakukkund pilvede riismeid (Pr). Sellised ilusad rohelised pilvetükid ehk, nagu neid teisiti nimetatakse, “merepilved” ehk “veepilved”, tulevad ka merest randa otsekui konnakoed, eriti kevadeti mere õitsmise aegu on neid väga palju (Pr). (Pilvetükkega arstitakse haigusi, sest nad on “jumala asjad” samuti kui näit. vikerkaar (Sr Saar)(Wied, LdE 482; Russwurm, SaHWÖR XVII, Nr. 175; Rantasalo, Der Ackerbau I 38—39 (FFC 30), kus tähendatakse ms. (lhk. 39), et “in Deutschland hält das volte diese pflanzen (nostoc) für gefallene “Sternschnuppen”).